

CSUKA ZOLTÁN, A VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOM „ÖRÖK KOVÁSZÁ”

UTASI CSABA

Mai távlatból már Csuka Zoltán gyerekkora is jelképesnek látszik. Zichyfalván, a bánáti sváb községben született, majd rövidesen Óbecsére, Bajára, Szabadkára, később a románok lakta erdélyi Topánfalvára, onnan Mohácsra, végül pedig, már az első világháború alatt, Pécsre került. A család mindennapjai tehát a megmozgatottság jegyében teltek, miközben Csuka Zoltán csaknem észrevétlenül a történelmi Magyarország népi tarkaságával ismerkedett. Élete alkonyán legszívesebben Szabadkára emlékezett, hiszen az ott töltött évek az eszmélkedés időszakát jelentették számára. Képzületét nemcsak a „hatalmas, kéttornyú” Teréz-templom, a Palicsi-tó, a piros villamos, a vasútállomáson dohogó mozdonyok ejtették rabul, hanem a bunyevác népviselet is, Raka néni szatócsboltja, ahol az első szerb szókat tanulta, az országos vásárok, melyeken buggyos nadrágban, fejükön piros fezzel, messziről érkezett bosnyákok sétáltak fel és alá a díszes sátorok között. Így aztán a negyvennyolcas szellemben nevelkedett gyerek korán ráeszmélt és természetesnek tartotta, hogy térségeinken különböző népcsoportok, kultúrák, szokások élnek egymás mellett, egymásra hatva.¹

Tévedés lenne azonban föltételezni, hogy 1921 augusztusában, a Pécs-Baranyai Szerb–Magyar Köztársaság bukása után a gyerekkor hívó szava csábította az újonnan megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba. Csuka Zoltán akkor már az avantgárd törekvések elkötelezett híve volt, s ha több ezer társával a legrövidebb úton Eszék felé távozott az országból, ezt nem azért tette, mintha a Vajdaságtól irodalmi tervei megvalósulását remélte volna. Akár annyi más fiatal magyar író, ő is Párizsról álmódott, s abban a reményben telepedett le Újvidéken, hogy hamarosan meg fogja kapni az osztrák vízumot. Minthogy azonban a vízum egyre késett, ideiglenes ott-tartózkodása tizenkét esztendőre

nyúlt. Tizenkét olyan esztendőre, melynek során ténykedése messzemenően kihatott a vajdasági magyar irodalom két háború közötti korszakának alakulástörténetére.

Amikor a Vajdaságba érkezik, a jugoszláviai magyarság Pesttel való kapcsolatai mindinkább gyengülnek, majd átmenetileg meg is szakadnak, s csak nehezen, kerülő utak, ismétlődő kudarcok árán konstituálódik az irodalmi élet. A már korábban sikereket elért írók tanácstalanul figyelik a fejleményeket, s valójában el sem tudják képzelni, hogy ezen az elszakadt tájon eredeti magyar irodalmat lehetne és kellene teremteni. Noha az inercia törvénye szerint tovább alkotnak, szemük előtt változatlanul az anyaország irodalma lebeg, amelyhez tartoztak, vagy hitték, hogy tartoznak. Ugyanakkor a jugoszláv királyságba emigrált írók és újságírók sem kutatják még a vajdasági irodalom megalapozásának lehetőségét, hisz városainkat és falvainkat vagy véletlen állomáshelyüknek tartják, vagy pedig, gyökértelessnességüket felszámolandó, a határokat nem ismerő, egyetemes irodalom eszményére esküsznek. Így aztán a húszas évek elején fogant vállalkozások jórészt elszigeteltek is maradnak, egymástól eltérő eszmei magatartást és ízlést képviselnek, anélkül hogy a kezdeményezők olvasóközönségünk struktúráját, kulturáltságának fokát, igényeit ismernék. S a helyzetet csak bonyolítja, hogy a Vajdaságot még értelmiségi körökben is hagyománytalannak, anyagiakban bővelkedő, ám szellemikben szegény, már-már Istentől parlagnak teremtett tájéknak tekintetik, ahol igazi értékeket csakis emberfeletti erővel és áldozatkészséggel lehet létrehozni, mindennemű biztosítéka nélkül annak, hogy az ugar nem szívja-e föl őket nyomtalanul. Ezekre az első évekre hatványozottan érvényes az a visszapillantó helyzetkép, amelyet irodalmunk két háború közötti korszakáról, pesti perspektívából, Schöpflin Aladár rajzolt: „Nem voltak sokan, magyar írók, többnyire fiatal emberek, egy-két ügyvéd, orvos, magántisztviselő, egy kis csoport újságíró, és még kevesebb volt a közönségük. Hazulról, az anyaország közönsége részéről nem kaptak jóformán semmi támogatást – ki tartotta számon idehaza, Budapesten, hogy mit csinálnak, hogyan küzdenek a Délvidék magyar írói? Lapjaink alig nyitották meg előttük hasábjait, és egy esetet sem tudnék felhozni, hogy magyarországi kiadó délvidéki író könyvével lépett volna a nyilvánosság elé. Magukra hagyottan dolgoztak, azzal a szívóssággal, amivel csak az irodalom megszállottai tudnak dolgozni, akár van szavukra visszhang, akár nincs.”²

A magára hagyatottság, bizonytalanság és kényszerű tétovázás körülményei között az irodalmi munka három gócpontban éledt meg erőteljesebben. Az egyik Szabadka, pontosabban a *Bácsmegyei Napló*, amely már újraindulásakor, 1920-ban irodalmi rovatot nyit, s egész sor feltörekvő új erőt és emigráns íróit von műhelyébe, különösen az első periódusban; a másik Becskereke, ahol a

városi értelmiséget tömörítő fiatalok egy csoportja megindítja a rövid életű *Renaissance*, majd a *Fáklya* című folyóiratot; a harmadik pedig Újvidék, ahol Csuka Zoltán lát hozzá a vajdasági avantgárd megszervezéséhez.

Csuka Zoltánban ekkor még volt valami annak a Fabrizio del Dongónak magatartásából, aki ott bolyong a waterlooi csatatéren, ám fogalma sincs róla, hol is van tulajdonképpen. Felfűtött expresszionista lokomotívként érkezett tájunkra, s mintha észre se vette volna, milyen áldatlan körülmények közé került, buzgón kiáltó verseket sorjázott, s töretlen hittel fogott hozzá a szervezőmunkához. Már 1922 tavaszán elindítja *Út* című aktivista folyóiratát, melynek programadó cikkében leszögezi: „Nem pántoljuk megmerevedett paragrafusokba az utunkat! Nem ragadunk meg a tegnapi marasztó mézeskalácsainál, és nem nyikorgunk tavaszi hangulatokról! Művészetet adunk: az élet kristályokba szökkenéseit! Magunk adjuk: az embert! Nem értünk egyet a dogmákat *habzsolókkal*, az embert vallások és pártokba abrincsolókkal. Sem a tegnapiakkal, sem a mai üzletből forradalmat vonítókkal. Sem pártok, sem vallások fizetett papjai nem vagyunk!” Csuka Zoltán és munkatársai azonban nem csupán a régi, avított, idejét múltnak látszó hagyományoktól fordulnak el, hanem, a bezárkózás veszélyét fölismerve, a nemzeti és kisebbségi karakterű irodalom ápolásától is. „Poliglott területen élünk – hirdetik – : itt kétszeresen szűkség van a mi nemzetföldrőliségünk megdemonstrálására. Nem magyar kultúrát adunk, de kultúrát magyar nyelven! S művészet és kultúra ma már nemzetföldrőlítiek, és az egyetemes irány felé haladnak!”³

A megdemonstrált nemzetföldrőliség jegyében Csuka Zoltán kapcsolatot teremt a szerb és horvát avantgárd orgánumaival, és vajdasági szerzők mellett, már az *Út* második számától kezdődően, egész sor írást publikál Dragan Aleksićtól, Milan Dedinactól, Boško Tokintól, Stanislav Vinavertől, Rade Drainactól és másoktól. A képzőművészet tekintetében úgyszintén a legújabb törekvések képviselőit részesíti előnyben: műmellékletet tesz közzé többek között Sava Šumanovićtól, Mihajlo Petrovtól, Mattis-Teutsch Jánostól, George Grosstól, de emellett képzőművészeti propagandát is kifejt, hiszen már a harmadik számban „expresszionista és aktivista” levelezőlapok kiadását hirdeti. Nem véletlen hát, hogy Kassák Lajos nyílt levélben köszönti az *Út* embereit, kikben a *Ma* írógárdája „nem hasonlóságra nyesegetett fácskákat, hanem szabadon fejlett, önmagukat reprezentáló társakat” kapott.⁴

Az *Út* azonban, mint Bori Imre rámutat, „nem tudott jelentősebb hatású mozgalommá válni, elsősorban heterogén szemlélete miatt, hiszen szinte minden munkatársa más-más irányzatot követett és képviselt”. Ennek ellenére vitathatatlan érdeme, hogy „aktivista és türelmetlen szempontjaival megakadályozta, hogy a vajdasági irodalom azon a szellemi szinten induljon”, melyet a háború előtti vidéki erők szavatolhattak volna.⁵

A rendszertelenül megjelenő folyóiratot, olvasói érdektelenség és pénzhíány miatt, Csuka Zoltán 1925-ben kénytelen megszüntetni, de már a következő évben elindítja a *Revü* című hetilapot, amely színházi cikkek mellett irodalmi jellegű írásokat is közöl. Ekkortájt barátkozik meg Balázs G. Árpáddal, a Nagybányán és Prágában tanult festőművésszel, aki, akárcsak ő maga, örökké úton van, kiállításokat szervez, megpróbálja kialakítani a maga közönségét. Eldöntik, hogy keresztül-kasul bejárják a Vajdaságot, felkeresik a magyar intézményeket, művelődési társaságokat, s a felgyűjtött anyagot *Vajdasági galéria* címmel könyv alakban publikálják. A szöveget Csuka Zoltán írja, Balázs G. Árpád pedig portrékat rajzol hozzá.

A terv végül megvalósult, s fel kell tételeznünk, hogy a csaknem egy évig tartó utazgatás, a helyi körülmények alapos megismerése döntően hozzájárult ahhoz, hogy Csuka Zoltán most már a vajdasági magyar irodalom kibontakozásának lehetőségeit is latolgatni kezdte. Ráeszmélt, hogy a hagyománytalanság, az olvasói tájékoztatlanság és igénytelenség, továbbá a kisszámú, eltérő világnézetet valló író széthúzása alapvetően gátolja az irodalmi élet vérkeringésének kialakulását, ami annál lesújtóbb, mert döreség lenne bármiféle társadalmi támogatásra számítani. Épp ezért a húszas évek második felében már a szétforgácsolt erők egyesítésére törekszik. Noha költészetében továbbra is a világölelő expresszionista vers eszményének áldoz, szervezőként már kisebbségi teendőket is vállal, s teheti, hiszen az avantgárd nemzetföldrőltségétől ekkorra részben eltávolodott. Különös képlet alakult ki így, amelynek összetevői látszólag kizárják egymást. Ha azonban jobban belegondolunk, nem nehéz belátni, hogy éppen ez a kompromisszumokból sarjadt kettős magatartás tette lehetővé, hogy a vajdasági irodalomban az összefogás elve érvényesüljön; nemcsak a húszas évek végén, hanem jórészt a következő évtizedben is.

A sajátos vajdasági irodalom megeremtésének gondolata 1928-ban erősödik föl Csuka Zoltánban, amikor már a *Képes Vasárnap* című hetilapot szerkeszti. Néhány társával arra az elhatározásra jut, hogy dokumentumot ad a jugoszláviai magyar írásról, s e célból vállalja első lírai antológiánk anyagának egybegyűjtését, amely *Kéve* címmel még az évben meg is jelenik.⁶ Talán mert maga is tudja, hogy valójában nem antológiáról van szó, hanem versek gyűjteményéről csupán, az előszóiban részletesen megvilágítja mindazokat az okokat, amelyek a kötet közzétételét szükségessé tették. Fölhívja rá a figyelmet, hogy az elvégzett munkát semmi esetre sem tekinti szerkesztésnek, sokkal inkább kévekötésnek, széthullott és szerte-húzó erők egybefogásának, mert „időben és világszemléletben is más és másfajta életet élő emberek, értékalkalások egy könyv lapjaira való tömörítéséről” van szó. „A vajdasági kultúra annyiszor elsiratott szikes talajáról gyűjtöttem össze egy kévére való termést, kötöttem őket gyűvé és nyújtom át azoknak, akik nemcsak nyelvükön, hanem

a szívükön is viselik egy nép kultúrájának ügyét” – folytatja, majd rámutat, hogy a formában, gondolkodásban és írásmódban nagyon is különböző versek együttes kiadását az indokolja, hogy a Vajdaságban a „maroknyi közönség nem bír el még egy irodalmi lapot sem, nemhogy elbírná azt, hogy irodalmi irányok szelektálódjanak, és ellenségesen meredjenek szembe egymással”. A kötet szerzői legyűrték hát hiúságukat, mert belátták, hogy az irodalmi irányok elválasztó falánál is erősebb a közös veszedelem: a „vajdasági közönség állomossága és sokszor bizony prűdsége is, amellyel itteni értékeket nem akar észrevenni, csak azért, mert itt vannak, egy levegőt szívunk velünk, és a mindennapi élet szürke harcaiban százszor találkoznak egymással”.

A különféle irányzatokhoz tartozó költők egy akolba terelésekor Csuka Zoltánnak természetesen az esztétikai mércéket is fel kellett lazítania. „Az sem volt akadálya ennek a munkának – írja –, hogy az egyik versíró talán bizonyos szempontból, irodalmi vagy egyéb megítélésből értékesebb, a másik kevésbé értékes, nem, a mi zsinórmértékünk csak az volt, hogy a vers, amely ebbe a kötetbe belekerül, a legáltalánosabb költészeti szempontok kereteibe beleállítva megüsse a mértéket, és tegyen hitet a szerzője mellett – vagy épp ellene.”

Az összeállítás szempontjaiból világosan kitetszik, hogy a *Kéve* elsősorban művelődéspolitikai megfontolásból született, s így elég tarka képet is kínál. Induló, ám máris megtorpant dilettánsokat, érzelmes, a külső forma agyonhasznált eszközeit variálgató „századvégi” verselőket s az ember jövőjét fűrkésző, lázongó, verseiket nemegyszer túlfeszítő, de zaklatottságukkal felénk mutató avantgárd költőket egyaránt fölvonultat. E fogyatékoságok ellenére mégis Csuka Zoltán előszava az első hang, mint Herceg János hangsúlyozta már a negyvenes évek elején, „amely népünk szívügyéül akarta elfogadtatni a délvidéki magyar írók megnyilatkozásait, s amely egyes írók magánügyéből egész vidékünk számára akarta kialakítani az irodalmat”.⁷

A társadalmi kérdésekkel is foglalkozó, gazdagon illusztrált *Képes Vasárnap* szerkesztőjeként Csuka Zoltánnak sikerül elérnie, hogy az olvasók minden szombaton hozzájussanak a budapesti rádió műsorához. A lap példányszáma így rohamosan emelkedik, alig fél év alatt eléri a négyezret, s ez már nemcsak anyagi egyensúlyt, hanem nyereséget is biztosít. Az örökmozgó Csuka Zoltán erre újabb terveket kovácsol: eldönti, hogy a hetilapban irodalmi mellékletet indít, amelyet, ha a körülmények engedik, folyóíráttá fejleszt. A szerkesztői teendőket a vajdasági portól átvitt értelemben is fuldokló, szüntelenül kifinomult szépségek felé menekülő, halk szavú Szenteleky Kornélra szeretné bízni, ő azonban eleinte igencsak szabódik. 1928 májusában így válaszol Csuka fölkerésére: „Örömmel és nyugtalansággal olvastam végig levelét. Tervek! Perspektívák! Szinte diákos izgalom bizsereg végig idegeimen, pedig bizony

már régen volt, mikor világnézeteket szerettem volna megdönteni egy forradalmi folyóirattal. Hitem sok sebet kapott már azóta, merészségem, aktivitásom elbágyadt, lelankadt, mint sebzett hársfaág. Nem tagadom: lennének terveim, akarásaim, ábrándjaim, de félek építeni arra a talajra, melytől mindig menekülni szeretnék: a valóságra. Ezért nem hiszem, hogy alkalmas lennék arra a szerepre, amelyre Ön kiszemelt.”⁸ Néhány újabb levél után Szenteleky mégis kötélnek áll, s 1928 szeptemberében útjára indulhat a *Vajdasági Írás*.

A két háború közötti vajdasági irodalom talán legnagyobb paradoxona, hogy Csuka Zoltán és Szenteleky Kornél egymásra talált. Hiszen létélmény, ízlés, magatartás dolgában már-már áthidalhatatlan szakadék választotta el őket egymástól. Nem véletlen, hogy amikor Csukát a hetvenes évek derekán Szenteleky felől faggatták, még mindig a kettejük közötti különbségeket emelte ki: „Szentelekytől sok minden elvált. Elvált mindenekelelt az, hogy széplélek volt, irodalmi író, elefántcsonttoronyban élő, csak irodalomban és költészetben gondolkodó literátor; én pedig mindennek ellenkezője. Az esztétikai forradalom kérdésében sem tudtunk közös nevezőre jutni.”⁹ Hogy mégis találkozhattak, annak magyarázatát egymás iránt tanúsított toleranciájuk mellett abban kell keresnünk, hogy Szenteleky, bár merőben más pozícióból indult, a teendők megítélése terén csaknem egyidejűleg ugyanoda jutott, mint a *Képes Vasárnapot* szerkesztő Csuka Zoltán.

Amikor 1927 januárjában a kitűnő tollú, Szegedre visszatoloncolt Dettre János azt fejtegeti a *Bács megyei Napló*ban, hogy a „vajdasági irodalomnak legnagyobb baja, hogy nem – vajdasági”¹⁰, Szenteleky hosszabb vitacikkben foglalja össze ellenvéleményét. Kiemeli, hogy tájunkon hiányzik a tradíció, a „múlt, az elkezdett irány, a lefektetett alap, amelyet folytatni, lerombolni, átformálni, megtagadni mindig könnyebb, mint teljesen újat csinálni”. Emellett a miliő is hiányzik, mert „ezen a lomha, lapos, tespedt tájon még kunyhója sincs a szépségnek. Ízléstelen, álmos kisvárosok, önző, mogorva falvak, hasznot ígérő kukoricások és – nincs tovább” – panaszolja föl, majd azzal a kategorikus kívánsággal zárja a negatív leltárt, hogy ne legyen *vajdasági irodalom*: ki-ki járja a maga egyéni útját, de ne törekedjen olyan jelző kiérdemlésére, amely „csak kötelességet, kötöttséget, nyűgös alkalmazkodást jelent”.¹¹

Alig néhány hónap elteltével Szenteleky már belátja, hogy a kisebbségi sors adottságai között az alkotói szabadságot biztosító egyéni út mégsem célravezető. „A valóság mindenesetre az – írja –, hogy minden magyar népdarab önálló szellemi életre van utalva, és ebben az életre kelésben nincs karon fogó szülője vagy gyámolítója, csak önmaga. Ez nagyon komor és kegyetlen dolog, mégis: ennek belátása és tudatos beismerése a jövő élet első bizonyos és boldog szívverése.”¹²

Szentelekynél is elérkezett tehát a pillanat, voltaképp előbb, mint Csukánál, midőn rá kellett eszmélnie, hogy irodalmunkat összefogás nélkül nem lehet megalapozni. 1927 nyarán még nem volt ugyan elképzelése arról, miként is lehetne és kellene cselekedni, a megképlő feladatok sokasága azonban máris enyhítette ellenszenvét a hagyománytalan, tunya vajdasági tájjal szemben. Annál inkább, mert nem sokkal később megismerkedett Julien Benda *Az írástudók árulása* című könyvével, amely arról győzte meg, hogy szeretni a közösséget, amelyhez tartozunk, egyáltalán nem áll ellentétben a szellem princípiumával. Szentelekynék épp e határmezsgyére jutottságát ismerte föl jó érzékkel Csuka Zoltán, s nyerte meg őt a *Vajdasági Írás* számára.

Szenteleky csaknem lírába átcsapó bizakodással indul a szerkesztői pályán, s eleve elzárkózik attól, hogy valamely irányzat, világnézet vagy művészi hitvallás szócsövévé alakítsa a mellékletet. Ehelyett a vajdasági írók összefogásának, „kollektív megnyilvánulásának” eszméjét hirdeti meg, s olyan orgánomot ígér, amely egyrészt „szabadon és feltétlenül helyt ad az értékes, komoly irodalmi alkotásoknak”, másrészt „szoros és megértő kapcsolatot” keres a délszláv népek kultúrájával, de odafigyel a kisebbségbe szorult „új magyar szigetek” törekvéseire is.¹³

Az eleinte vékonyka, széthulló füzetekben megjelenő *Vajdasági Írás* 1929 elejére folyóirattá erősödött, ám mielőtt a fedőlap emblémáján látható parasztfigura mélyebben a vajdasági humuszba mélyeszthette volna ekéjét, az ugartörés máris akadozni kezdett. Az 1929 januárjában életbe lépett királyi diktatúra megszigorította a cenzúrát, amely az év nyarán elkobozta a folyóirat egy számát. Nem sokkal később újabb lapelkobzásra került sor, s ezt a *Képes Vasárnap* anyagilag már nem tudta elviselni: irodalmunk ismét folyóirat nélkül maradt.

Csuka Zoltán azonban ezúttal sem nyugodott bele a vereségbe. „Mindent legyűrő fiatalságának” lázaival állhatatosan kutatta a megújhodás lehetőségét. A *Vajdasági Írás* még nem szűnt meg végleg, amikor az újvidéki *Reggeli Újság* kötelékébe lépett. „Utijegyzeteit, színes írásait, alkalmi interjúit és nyúl vadászatokról szóló, terjedelmes riportjait Zsongor álnéven jegyezte, közben pedig buzgón levelezett Szentelekyyvel”¹⁴, és lassan megteremtette egy új irodalmi melléklet megjelenésének feltételeit. Ennek első száma, Szenteleky szerkesztésében, 1930 karácsonyán jelent meg *A Mi Irodalmunk* címmel, s egészen 1933-ig fenn tudott maradni. Minthogy azonban folyóirattá fejlesztésére nem volt mód, a *Vajdasági Írást* nem pótolhatta. Épp ezért a színpalak mögött Csuka Zoltán újra támogatók után néz, s amikor úgy látja, hogy a kapott ígéretek alapján folytatni lehetne a *Vajdasági Írást*, egy rá oly jellemző gesztussal táviratot meneszt Szivácra, hogy elérkezett az indulás pillanata. Szenteleky, bár nyilván örül a lehetőségnek, megrökönyödve válaszol másnap:

„Kedves Zoltán, tegnap este kaptam meg sürgönyötöket, de mivel már ágyban voltam, nem válaszolhattam rögtön. Nem is értem, miért oly sürgős a lapelindítás, mi hajt benneteket annyira, hiszen egy irodalmi szemlénél mégiscsak fontos az anyagi és szellemi megalapozottság. Ha az anyagi alapok meg is vannak, biztosítani kellene legalább két-három száznak magas szellemi színvonalát, mert enélkül nem lehet egy irodalmi szemlét elkezdeni. A kezdet zavarossága, gyengesége és lendületnélkülisége nemcsak az előfizetőkre hat kiábrándítólag, hanem a munkatársakra is.”¹⁵

A folyóirat első száma a jelképes *Kalangya* címmel néhány hónap múlva mégis megjelent, s a folyóirat idővel igen fontos szerepet játszott a vajdasági magyar irodalom folytonosságának biztosításában, természetes kötődéseinek kiépítésében és annak tudatosításában, hogy irodalmunknak viszonylag önálló életre kell berendezkednie, hisz nem egyszerű függvénye sem a magyar, sem a jugoszláv irodalomnak. Igaz ugyan, hogy egymást váltó szerkesztői többször indokolatlanul sok időt és erőt pazaroltak a helyi színek és sajtóságok fölkuatására, ez azonban nem csökkenti nagyobb mértékben annak jelentőségét, hogy mégiscsak irodalmat és kultúrát teremtettek a Vajdaságban.

Mindennek alapján túlzás nélkül állítható, hogy fáradhatatlan tenniakarásával Csuka Zoltán minden igazán fontos irodalmi vállalkozás megszületésénél ott bábáskodott a tárgyalt korszakban. Joggal állapíthatta meg tehát Szirmai Károly már a harmincas évek elején, hogy Csuka Zoltán irodalmunk „örök kovásza” volt, illetve hogy ő „volt a fundamentum és Szenteleky a felépítmény. E két nevet nem lehet és nem szabad egymástól elszakítani, mert akkor a vajdasági irodalmat tépnénk széjjel (. . .). Csukának szüksége volt Szentelekyre, mert nélküle a vajdasági irodalmat nem csinálhatta volna meg, de a vajdasági irodalomnak egyformán szüksége volt mindkettőre, mert sohasem támadhatott volna életre”.¹⁶ E tiszteletet érdemlő tényt akkor sem feledhetjük, ha szem előtt tartjuk is, hogy Csuka Zoltán pályája majd csak hazatérte után ér delelőre. Elsősorban páratlanul gazdag műfordítói munkássága révén, amelynek eredményei mögött mindig ott kell tudnunk gyermek- és ifjúkorának élményeit, tapasztalatait.

Elhangzott a Csuka Zoltán születésének 100. évfordulójára rendezett érdi emlékülésen, 2001. szeptember 26-án. Előadásom elkészítésekor korábbi kutatásaim vonatkozó rész-eredményeit is használtam.

JEGYZETEK

¹ Az életrajzi adatokat, itt és a későbbiekben is, Csuka Zoltán „*Mert vén Szabadka, áldalak . . .*” című önéletrajzából merítettem. Életjel, Szabadka, 1971

² A délvidéki magyar írók. *Nyugat*, 1941. 7. 503.

- ³ Program. In: *Márciusi zsoltár*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1973. 172–173.
- ⁴ Az „Út” embereinek. In: *Márciusi zsoltár*. I. m.: 551–553.
- ⁵ Az Út. In: *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918–1945*. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1968. 97.
- ⁶ *Kéve*. Vajdasági költők antológiája. Egybegyűjtötte Csuka Zoltán. Képes Vasárnap, Novi Sad, 1928
- ⁷ A délvidéki irodalom kisebbségi évei. In: *A visszatért Délvidék*. Szerkesztette Csuka Zoltán. Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1941. 109.
- ⁸ Szenteleky Kornél irodalmi levelei 1927–1933. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Bisztray Gyula és Csuka Zoltán. Szenteleky Társaság, Zombor–Budapest, 1943. 69.
- ⁹ Csuka Zoltán. Hornyik Miklós interjúja. In: *Szabálytalan napló*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981. 171.
- ¹⁰ Amnesztia vagy statárium? *Bácsmezei Napló*, 1927. január 9.
- ¹¹ Levél D. J. barátomhoz a „vajdasági irodalom”-ról. *Bácsmezei Napló*, 1927. január 30.
- ¹² Magyar gyarmatok. *Bácsmezei Napló*, 1927. augusztus 28.
- ¹³ Előljáró szavak. *Vajdasági Írás*, 1928. szeptember 23.
- ¹⁴ Hornyik Miklós: A hajlékteremtő. In: *Titokfejtők*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988. 130.
- ¹⁵ 1932. március 19-én írt levelében. In: *Szenteleky Kornél irodalmi levelei*. I. m.: 523.
- ¹⁶ Szenteleky Kornél. *Kalangya*, 1933. 10. 658.